

ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ ਬਨਾਮ ਇੱਕੋ

ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲੀ ਹੈ ਇਹ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁਣਦੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਂ ਕਿ “ੴ” ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ ਜਾਂ ਏਕੰਕਾਰ ਜਾਂ ਏਕਮਕਾਰ ਹੈ। ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਏਕੰਕਾਰ ਜਾਂ ਏਕਮਕਾਰ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਪੜ੍ਹਿਆ ਵੱਧ ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ ਸੀ। ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਉਚਾਰਣਾਂ ਦੀ ਹੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੇ ਨੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਨਿਵੇਕਲੀ ਗਲ ਡਾ:ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ ਦੀਆਂ ਈਮੇਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੀ ਕਿ “ੴ” ਦਾ ਠੀਕ ਉਚਾਰਣ “ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਦੀ ਵਜਾਏ “ਇੱਕੋ” ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਕਾਢ ਦਰਅਸਲ ਕਨੇਡਾ ਨਿਵਾਸੀ ਸ਼:ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਜਕਲ ਕਈ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਵੀ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਹਥਲਾ ਲੇਖ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਨਿਮਾਣੀ ਜਿਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ।

ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀ ਦੀ ਖੋਜ

ਸ਼:ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। (1) ਮੇਰੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਵੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜੋ ਮੈਂ ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇਕ ਫਾਈਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨੱਥੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ (2)। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਮੈਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢੇ ਨੇ।

1. ਸ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨਿਵੇਕਲੀ ਕਾਢ ਦਾ ਇਲਹਾਮ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਧੀ ਲਾਏ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਇਕ ਗਲ ਜੋ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯੋਗੀ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਈਮੇਲਾਂ ਵੀ ਅਨ ਪੁਰਖ (third person) ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਨੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।
2. ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਚਾਰਣ ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ “ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀ” ਵਿਦਵਾਨਾ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਓਅੰਕਾਰ ਮਾਂਡੂਕਯ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਇਕ ਮੰਤਰ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ, “ੴ ਨੂੰ ਓਮ ਜਾਂ ਓਅੰਕਾਰ ਕਹਿਣਾ ਜੋ ਇਕ ਵੇਦ ਦਾ ਮੰਤਰ ਹੈ, ਨਾਲ ਤੁਲਣਾ ਦੇਣੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਬੇਇਨਸਾਫੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ।”
3. ਸ ਕਲਸੀ ਦਾ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ “ੴ” ਉਹ “ਏਕ ਅੱਖਰ” ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂ ਸਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਕਿ “ਏਕ ਅੱਖਰ” ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ (ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਏ ਸਨ) ਵੀ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਈ ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।
4. ਸ ਕਲਸੀ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ “ੴ” ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ “ਇੱਕ ਰੱਬ” ਵਾਸਤੇ ਘੜਿਆ ਚਿੱਤਰਲੇਖ ਹੈ। “Only one God that is represented hieroglyphically as ੴ”
5. ਇਹ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਕਿ ਕੀ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੇਸ਼ਕ ਪਿਛੇਤਰ “ਕਾਰ” ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ (ਇਥੇ ਉਹ ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੇ ਨੇ) ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ “ਓਅੰਕਾਰ” ਬੋਲਦਿਆਂ ਸਾਡੀ ਜੀਭ ਤਾਲੂ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਉਚਾਰਣ ਇੱਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਜਦਕਿ ਉਚਾਰਣ “ਇਕੋ” ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅਨੰਤ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ “When *Oan2kār*, which is *Mandukya Upanishad's Mantar*, is read or pronounced in elongated voice as “*lk Oan2...kār...*”, the continuation of voice so-called *Kaar*, which is considered the suggestive of continuity, ends up with ‘r’ (*r*), because the tongue touches the palate of the mouth on completion of the pronunciation of *Oan2kār*. The ending of voice/vibration wave indicates the finality of the doing, the work having been completed, whereas the sounding of *kkoo...oo* points to a continuing of the process, which also makes the Creation infinite. *Gurbān0ī* advocates it true. “*No one about the limits of His Expanse knows. Much it is expressed greater it grows.*” (*Japu Jee, Pauri 24.*) A work done, task completed in whatever time, is a finite entity. *Gurbān0ī* does not accept that. Hence, *Oan2kār* is confined to the Creative Aspect of Three Terrestrial Modes of Nature and is devoid of the recognized pre-cosmic Aspects above it. **This is a clear-cut refutation of *lk Oan2kār* pronunciation which is in vogue.**” ਮੇਰੇ ਇਹ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕਿ ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤਾਂ “ਅੱਲਾ” ਅਤੇ “ੴ” ਸਮਾਨਰਥੀ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।
6. ਸ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਹੈ ਕਿ ਉਚਾਰਣ “ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਜਾਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ “ੴ” ਨੂੰ ਇਕ ਮੰਤਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਲਿਖਤ ਸਿਰਫ ਇਹ ਹੀ ਸਿਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂਡੂਕਯ ਉਪਨਿਸ਼ਦ “ਓਮ” ਨੂੰ ਇਕ ਪੁਨੀ, ਮੰਤਰ, ਚਿੰਨ, ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਅਤੇ ਪਰਮ ਸਤਯ ਦਾ ਸੂਚਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਐਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ “ੴ” ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਘੜਿਆ ਇਕ ਚਿਤਰਲੇਖ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਪੁਨੀ, ਮੰਤਰ, ਚਿੰਨ, ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਅਤੇ ਪਰਮ ਸਤਯ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਬੀਜ ਮੰਤਰ ਹੈ।

7. ਕਲਸੀ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਗਲ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ “ਓ” ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਜੋ ਅਗਰ ਇਹ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਕੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵੀ ਇਹ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਵਰਤਦੇ।

ਸ਼ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ ਦੇ ਵਿਚਾਰ

ਸ਼ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ ਵੀ ਉਚਾਰਣ “ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ (4) ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵੈਬਸਾਈਟ ਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਹ ਜੋ ਨਤੀਹੇ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ।

1. “ਓ” ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਥੇ ਉਹ ਕਲਸੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਾ ਤਰਕ ਦਿੰਦੇ ਨੇ।
2. ਓਅੰਕਾਰ ਵੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਰਾਮ, ਹਰੀ ਜਾਂ ਗੋਪਾਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ ਹੈ। ਚਾਹਲ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨ ਰੱਬ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਘੜਿਆ।
3. “ਓ” ਦਾ ਸਹੀ ਉਚਾਰਣ “ਇਕ ਓ ਬੇਅੰਤ” ਜਾਂ “ਇਕ ਓ ਅਨੰਤ” ਹੈ। “ I have been working with many scholars on the pronouciation of ਓ and interpretation of commencing verse since a long. It was Dr Parminder Singh Chahal (personal discussion) who gave a very simple and convincing logic that ਓ is composed of two parts i.e. numeral “1” and the first letter of Gurmukhi alphabet ਓ....”Oh” in English means “That”. The open end of Oora has been extended to characterize it as Beant or Anant(as suggested by Harchand Singh of Calgary.”
4. ਪਰ ਆਪਣੀ ਇਕ ਤਾਜ਼ਾ ਈਮੇਲ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਚਾਰਣ “ਇਕ ਉਹ” (that one) ਦਾ ਵੀ ਖੁੱਲ ਕੇ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। (5)
5. “ਓ” ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਘੜਿਆ ਇਕ ਮੌਲਿਕ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਫਲਸਫੇ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਲਿਆ।
6. ਉਹ ਉਤੇ ਉਪਰਲੀ ਲੇਟਵੀਂ ਲਕੀਰ ਨੂੰ ਅਨੰਤਤਾ (infinity) ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ (∞) ਮੰਨਦੇ ਹਨ।
7. ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਇਸ ਲੇਟਵੀਂ ਲਕੀਰ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪਿਛੇਤਰ “ਕਾਰ” ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ “ਇਕ-ਰਸ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾ ਆਵੇ” ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਚਾਹਲ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਅਜ਼ੀਬ ਤਰਕ ਦੇ ਕੇ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਗਲ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਦਿਤੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ।
8. ਉਹ “ਓ” ਦੇ ਗ਼ਲਤ ਉਚਾਰਣ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਅਰਥ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਫਰੀਦਕੋਟ ਵਾਲੇ ਟੀਕੇ ਤੋਂ ਹੋਈ। ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਫਰੀਦਕੋਟੀ ਟੀਕੇ ਵਾਲੀ ਲੀਹੇ ਤੁਰੇ ਹੋਏ ਨੇ।
9. ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਸ ਚਾਹਲ ਅਨੁਸਾਰ ਓ ਦੇ ਗ਼ਲਤ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾਪਣ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਮਾਤਰ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ , “Explanations of ਓ of Bhai Gurdas, of Fardikotwala Teeka, of Bhai Kahn Singh, and of Bhai Sahib Singh clearly take us back into the Vedantic Philosophy that ਓ originated from Om, Oankar and Oamkar- the ancient descriptive or specific names of God.”
10. ਆਪਣੀ ਗਲ ਦੇ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੁਨੀਵਰਸਟੀ ਵਲੋਂ ਛਾਪੇ ਕਿਤਾਬ (Ek Oankar: In Sikh Concept of Divine) ਵਿਚ ਪਰਮਾਨੰਦ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ , “Consequently they have encouraged Parma Nand to declare that Guru Nanak has no originality in his philosophy”

ਸ਼ ਸਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ

ਸ਼ ਸਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਸਿਖ ਮਾਰਗ ਤੇ ਅਕਸਰ ਛਪਦੇ ਹਨ ਵੀ ਉਚਾਰਣ “ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਨੂੰ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਹੀ ਉਚਾਰਣ “ਇੱਕ ਓਹ” ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ (ਜਪੁ ਦਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਉਲਥਾ) ਅੰਦਰ ਖੁੱਲ ਕੇ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਓ ਨੂੰ ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਬੋਲਣਾ ਇਕ ਗ਼ਲ (Act of profanity) ਬਰਾਬਰ ਹੈ। (3) ਸ਼ ਸੰਧੂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਇੱਕ ਓਹ”

ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਵਲੋਂ ਸਿੱਧਾ ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਗਲ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਉਹ ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ ਜੀ ਐਸ ਸਿਧੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਪੁ ਜੀ ਦੇ ਉਲਥੇ ਦਾ ਰੀਵਿਊ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਇਕ ਬੜੀ ਸੁਆਦਲੀ ਗੱਲ ਲਿਖਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਅਗਰ ਰੱਬ “ਇਕ ਓਹ” ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੋਈ “ਇਕ ਓਹ” ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਦਵੈਤਵਾਦ (Duality) ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਉਹ ਅਗੇ ਹੋਰ ਲਿਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ “ਓਹ” “ is a third person pronoun indicating that there must be two other personal pronouns. The first person (I, me, our and us etc) and the second person (you, your, yours etc). This would imply that God is not unique or One thus falsifying Guru’s philosophy”

ਸ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਢਿਲੋਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ

ਸ.ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀਂ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਸਿਖਮਾਰਗ ਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਸਬੰਧੀ ਦੋ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ।

1. ਸ. ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ੧੯ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ “ਵਿਚਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ” ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਘਾੜਤ ਮੰਨਦੇ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਸਨ ਕਿ ਅਗਰ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਇਸ਼ਟ ਪਿੱਠ ਭੁਮੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. ਉਹ ਇਸ “ਵਿਚਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ” ਨੂੰ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਬਦ ਮੰਨਦੇ ਨੇ। ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਣੀ ਜਪੁ “ਆਦਿ ਸਚੁ...” ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੂਲ ਮੰਤਰ “ੴ” ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ “ਹੇਸੀ ਭੀ ਸਚੁ” ਤਕ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਪੂਰਣ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਆਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਉਂਜੋ ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਹਥਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।
3. “ੴ” ਰੱਬ ਦੇ ਉਸ ਗੁਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਚਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਹੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਰੇਖਾਕਿਤ (Underline) ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਇਹ ਵਿਚਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ।
4. ਇਹ ਗੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ “ਕੇਵਲ ਇਕ” ਹੋਣਾ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਸਰਵਉੱਚ ਹਸਤੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੁਣ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਾਂ ਏਕੋ ਕਹਿ ਕੇ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।
5. ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉੜੇ ਉਪਰਲੀ ਲੇਟਵੀਂ ਲਕੀਰ ਨੂੰ ਪਿਛੇਤਰ ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤਸਵੀਰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਗੁਰਮਤਿ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ।
6. ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉੜੇ ਨਾਲ ਹੋੜੇ ਦੀ ਲਗ ਮਾਤਰਾ ਜੋੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਖੁੱਲੇ ਉੜੇ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁੱਲਾ ਉੜਾ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਰਲੀ ਲੇਟਵੀਂ ਲਕੀਰ ਹੋੜੇ ਦੀ ਧੁਨੀ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਕੁਝ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ “ਲਓ”, “ਪਓ” ਅਤੇ “ਖਓ”। ਅਗੇ ਜਾ ਕਿ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ “ਇਕਓ” ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ “ਇਕੋ” ਜਾਂ “ਏਕੋ” ਹੀ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ।
7. ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਚਾਰਣ “ਏਕੰਕਾਰ” ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਤਰਕਹੀਣ ਕਾਰਵਾਈ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ “ਏਕ” ਤਾਂ ਇਕ ਦੇ ਹਿੰਦਸੇ ਤੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਗਲੀਆਂ ਦੋ ਧੁਨੀਆਂ ”ਅਛ” ਅਤੇ “ਕਾਰ” ਨੂੰ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਦਾ ਹਿਸਾ ਬਣਾਉਣਾ ਤਰਕਹੀਣ ਅਤੇ ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ ਹੈ।
8. ਸ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਮੁਤਾਬਿਕ ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਰਚਨਹਾਰ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ “ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ” ਦਾ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸ ਲਈ “ੴ” ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ ਕਰਨਾ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਕੋ ਗੁਣ ਨੂੰ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀਂ ਵੀ ਆਖਦੇ ਨੇ।
9. ਸ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ੴ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਓਮ, ਓਅੰ ਜਾਂ ਓਅੰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਓਅੰਕਾਰ ਉਚਾਰਣ ਸਿਖੀ ਅੰਦਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਘੁਸੇੜਣ ਦੀ ਇਕ ਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

ਉਪਰ ਦਿਤੇ ਵੇਰਵੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਹ ਤਾਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਉਚਾਰਣ “ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਗਲਤ ਹੈ ਪਰ ਸਹੀ ਉਚਾਰਣ ਕੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਰੇ ਉਹ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹੀ ਉਚਾਰਣ “ਇਕ ਓਓਓ..... (Ikoooooo)”, “ਇਕੁ ਓ ਬੋਅੰਤ” ਜਾਂ “ਇਕੁ ਓ ਅਨੰਤ”, “ਇਕ ਓਹ”, ਇਕੋ ਜਾਂ ਏਕੋ” ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਹੀ ਉਚਾਰਣ ਮਿਥਣ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਸਰਵ ਪ੍ਰਮਾਣਤ ਮਾਪਦੰਢ ਜਾਂ ਤਰਕ ਵਰਤਣ ਦੀ ਵਜਾਏ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਦੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਵੀ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿ “ੴ” ਇੱਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਗਲ ਨਾਲ ਤਾਂ ਸਹਿਮਤ

ਹੇ ਕੀ “ੴ” ਦਾ ਅਰਥ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹਨਾ ਦੇ ਸੁਝਾਏ ਨਵੇਂ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਇਹ ਅਰਥ ਪ੍ਰੰਪਰਾਗਤ ਉਚਾਰਣ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਕਿਵੇਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਰੇ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ “ੴ” ਦੇ ਜੋ ਅਰਥ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ (ਪ੍ਰਭੂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੀ ਹੈ) ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਜਾਪਦੇ। ਰੱਬ ਇੱਕ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਈਸਾਈ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਲਿਖਦੇ ਨੇ : “ਏਕੋ ਏਕੁ ਕਹੈ ਸਭੁ ਕੋਈ ਹਉਮੈ ਗਰਬੁ ਵਿਆਪੈ॥ ਅੰਤਿਰ ਬਾਹਰਿ ਏਕੁ ਪਛਾਣੈ ਇਉ ਘਰੁ ਮਹਲੁ ਸਿਵਾਪੈ॥” ਪੰਨਾ 930। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਇਕ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਬਾਕੀ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਵੇਂ ਅੱਡ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਝਲਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੱਬ ਨੂੰ ਗਣਿਤ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਇੰਝ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਚੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਇੰਝ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿੱਚ ਅਗਨੀ ਅਤੇ ਦੁਧ ਵਿੱਚ ਘਿਉ ਰਚਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਰੱਬ ਸਾਰੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਇੱਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, “ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਜੀਉ ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਣਾ॥ ਤੂੰ ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਭਰਿਪੁਰਿ ਲੀਣਾ ਤੂੰ ਆਪੇ ਸਰਬੁ ਸਮਾਣਾ॥” ਪੰਨਾ 730

ਉਚਾਰਣ “ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਪ੍ਰਤੀ ਜੋ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਮੌਲਕਤਾ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
2. ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਲੱਖਣ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਰਲਗਡ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਓਅੰਕਾਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ।
3. ਇਹ ਉਚਾਰਣ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ “ੴ” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ “ਓਅੰਕਾਰ” ਨਹੀਂ ਉੱਚਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਪੁਨੀਆਂ ਉਚਾਰਣ “ਓਅੰਕਾਰ” ਵਿੱਚ ਹਨ ਉਹ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਆਓ ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਨੁਕਤਿਆਂ ਤੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੌਲਕਤਾ

ਮੌਲਕਤਾ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹਨ। ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਇਕ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਮੌਲਕਤਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇੱਕ ਹਾਸੇਰੀਣੀ ਗਲ ਹੈ। ਸੋ ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਿਚਾਰਣਯੋਗ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਚਾਰਣ “ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਮੌਲਕਤਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਢਾਅ ਲਗਦੀ ਹੈ? ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ “ੴ” ਦੇ ਅਰਥ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ? ਇਸ ਗਲ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਹਿਮਤ ਨੇ ਕੇ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਅਗਰ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੌਲਕਤਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਆਂਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮੌਲਕਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਦੀ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਵੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੋਈ ਆਮ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੌਲਕਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਅਹਿਮ ਗੁਣ ਸਵਿਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਦੀਵੀਂ ਸੱਚ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸਦੀਵੀ ਸੱਚ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਮੌਲਕਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੱਚ ਕਦੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਜਾਂ ਮੌਲਿਕ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨ ਹੋਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਸੱਚ ਬੋਲਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਲਗਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਉਹੀ ਸੱਚ ਬੋਲਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਮੌਲਿਕ ਲਗਦੇ ਨੇ। ਸੱਚ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਲਿਖਣਾ ਕੋਈ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੋਈ ਸ਼ੇਰ ਮਰਦ ਜਾਂ ਔਰਤ ਹੀ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਸਿਖ ਵਿਦਵਾਨ ਅਕਸਰ ਦੋ ਆਪਾ ਵਿਰੋਧੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇੱਕ ਨਿਵੇਕਲਾ, ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਫਲਸਫਾ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਖ ਧਰਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮੌਲਿਕ ਵਿਚਾਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ “ਇਕਾ ਬਾਣੀ ਇਕੁ ਗੁਰੁ ਇਕੋ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਿ” ਹੈ। ਭਾਵ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਕੋ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਗਰ ਦੂਜੀ ਗਲ ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜੋ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਹੈ ਉਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੌਲਕਤਾ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਠਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਵਾਲ ਹੈ ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ੋਰਤ ਦਾ।

ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ “ਓਅੰਕਾਰ” ਲਫਜ਼ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੋਚ ਦੀ ਮੌਲਕਤਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਵਿਦਵਤਾ ਹੀਣ ਗੱਲ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇੱਕ ਦਾ ਹਿੰਦਸਾ ਲਗਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੀ ਅਮਿਟ ਛਾਪ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਸੋਚ, ਫਲਸਫੇ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਗੁਲਾਮ ਜਾਂ ਜੱਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਲਫਜ਼ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਰਲਗਡ ਹੋਣਾ

ਇੱਕ ਗਲ ਜਿਸ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਲਗਡ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਵੀ ਨਿਰਾਧਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਅੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਤਿੱਕੜੀ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਬੋਧਿਕ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਪ੍ਰੰਪਰਾਗਤ ਉਚਾਰਣ “ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਨੂੰ ਨਕਾਰਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹਿੰਦਸੇ ਇੱਕ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਤੇ ਆ ਕੇ ਉਹ ਹਿੰਦਸੇ ਇੱਕ ਨੂੰ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਮਹਾਂ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਬੇਸਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਓ ਅ ਮ ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸ਼ਿਵ ਮੰਨਕੇ ਓਅੰ (ਓਅੰਕਾਰ) ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਦੇਵ ਰੂਪ ਕਲਪਿਆ ਹੈ ਪਰ “ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਓਅੰ ਦੇ ਮੁੱਢ ਏਕਾ ਅੰਗ ਲਿਖ ਕੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਇੱਕ ਹੈ”।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ /ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਚਿੜ੍ਹ ਕਾਰਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਚਿੜ੍ਹ ਕਾਰਣ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਬਦਲਣ ਲਗ ਪਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੈਂਕੜੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਉਚਾਰਣ ਲੱਭਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਲਫਜ਼ “ਰਾਮ” ਦਾ ਕਿਆ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਦਿਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੀ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਨਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਗੁਲਾਮ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਕਿਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਨੇ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਇਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗਲ ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗੌਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ “ਓਮ” ਲਫਜ਼ ਬੁਧ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੰਤਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁਧ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੁਧ ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਬਣੇ। ਫਿਰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਡਰ ਲਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਬਿਨਾ ਪਾਣੀਓਂ ਮੌਜੇ ਖੋਲੀ ਫਿਰਦੇ ਨੇ।

ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹਿੰਦਸੇ ਇੱਕ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਬਦਲ ਲਵਾਂਗੇ ਪਰ ਜਿਥੇ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਇਕ ਦੇ ਹਿੰਦਸੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਉਚਾਰਣਾ ਹਨ ਜਿਥੇ ਓਅੰਕਾਰ ਜਾਂ ਏਕੰਕਾਰ ਕਰਤਾਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

- ਓਅੰਕਾਰ ਅਦਿ ਮੈ ਜਾਨਾ ॥ ਲਿਖਿ ਅਰੁ ਮੇਟੈ ਤਾਹਿ ਨ ਮਾਨਾ ॥ ਓਅੰਕਾਰ ਲਖੈ ਜਉ ਕੋਈ ॥ ਸੋਈ ਲਖਿ ਮੇਟਣਾ ਨ ਹੋਈ ॥ ਪੰਨਾ 340
- ਓਅੰਕਾਰਿ ਏਕ ਧੁਨਿ ਏਕੈ ਏਕੈ ਰਾਗੁ ਅਲਾਪੈ ॥ ਏਕਾ ਦੇਸੀ ਏਕੁ ਦਿਖਾਵੈ ਏਕੈ ਰਹਿਆ ਬਿਆਪੈ ॥ ਏਕਾ ਸੁਰਤਿ ਏਕਤ ਹੀ ਸੇਵਾ ਏਕੈ ਗੁਰ ਤੇ ਜਾਪੈ ॥ ਪੰਨਾ 885
- ਗੁਰਮਖਿ ਓਅੰਕਾਰਿ ਸਚਿ ਸਮਾਇਆ ॥ ਪੰਨਾ 1285
- ਓਅੰਕਾਰਿ ਏਕੈ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਸਭੁ ਏਕਸ ਮਾਹਿ ਸਮਾਵੈਗੋ ॥ ਪੰਨਾ 1310

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਿਆਸੀ ਨੇਤਾ ਸਿਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਕਹਿਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਂਦੇ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਸਾਨੂੰ ਕਾਰਣ ਲੱਭ ਬਣਦੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ। ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ “ਓ” ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਇਸ ਲਈ ਜੁਮੇਵਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਉਚਾਰਣ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਇਹ ਮਸਲਾ ਹਲ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਸ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ ਜੋ ਸਬੂਤ ਦੇ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜਾਂ ਹੋਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਓਓ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਰਹੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਓਓ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਸਿਰ ਭੰਨਣਾ ਜ਼ਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ “ਓ” ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਓਅੰਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਦੱਸਦੇ ਨੇ। ਮੈਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਵਡਮੁੱਲੀ ਸ਼ਿਖਸ਼ਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾ ਮੁਤਾਬਿਕ ਬਣਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਲਿਖਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਪਾਉਣ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅਗਰ ਇਹ ਉਚਾਰਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਗਲਤ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਕਰਦੇ। ਮੇਰੇ ਸ਼ਿਆਲ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਚਾਰਣ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਤੇ ਪਰਵਾਨ ਸੀ।

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ “ਓ” ਦਾ ਉਚਾਰਣ

ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਚਾਰਣ “ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਜੋ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਜ਼ੋਰ ਸ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਹੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਫੀ ਵੇਰਵੇ ਦੇ ਕਿ ਇਹ ਸਿਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਝੇ ਉੱਪਰਲੀ ਲੇਟਵੀਂ ਲਕੀਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਉਝੇ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਉਝਾ ਹੋਝੇ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕੁਝ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ “ਲਓ”, “ਪਓ” ਅਤੇ “ਖਓ”। ਅੱਗੇ ਜਾ ਕਿ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ “ਇਕਓ” ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ “ਇਕੋ” ਜਾਂ “ਏਕੋ” ਹੀ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਝਾ ਹੋਝੇ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਧੁਨੀ ਉਝੇ ਨੂੰ ਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਨ ਕਿ ਉਝੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਏ ਅੱਖਰ ਨੂੰ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੋ ਮਿਸਾਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਧੁਨੀ ਲੱਲੇ, ਪੱਪੇ ਅਤੇ ਖੱਖੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਬਲਕਿ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਲਗੇ ਉਝੇ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅਗਰ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਲੋ, ਪੋ ਅਤੇ ਖੋ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਗਰ ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ “ਇ+ਕਓ” ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅੱਖਰ “COW” ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਰਕ ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ “ਇਕਓ” ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਲਝਣ ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿਉਂਕਿ “ਇਕਓ” ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ “ਇਕੋ” ਜਾਂ “ਏਕੋ” ਹੀ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਤਰਕ ਵਿਹੂਣੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਹਰ ਸਨ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਰਚਿਆ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਣ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ “ਓ” ਨਾਲ ਏਕਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਏਕੇ ਨਾਲ “ਓ” ਲਾਇਆ ਹੈ। ਏਕੇ ਨਾਲ “ਓ” ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਗਰ ਇਕੋ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਝੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਜ਼ਾਇਜ਼ ਲਗਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਜੋ ਓ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ (ਇਕਓ) ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ “ਇਕੋ” “ਏਕੋ” ਨੂੰ ਹੋਝੇ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦੇਣ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਉਝਾ ਲਗਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਨ ਹੀ ਕਿਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਉਝਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਹੋਝੇ ਦੀ ਧੁਨੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਉਝਾ ਆਇਆ ਹੈ ਉਥੇ ਸਿਰਫ ਉਝੇ ਨੂੰ ਹੋਝੇ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਉਝੇ ਨਾਲ ਇਕ ਦਾ ਹਿੰਦਸਾ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਉਝੇ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਲੱਭਣਾ ਪਏਗਾ।

ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਓ, ਓਅੰ, ਓਅੰਕਾਰ ਤਿੰਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਸਾਫ ਹੈ ਕਿ ਓ ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਨੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਓਅੰਕਾਰ ਓਅੰ ਦਾ ਹੀ ਉਚਾਰਣ ਹੈ। (6) ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। (7) ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਬੁਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। (8) ਇਥੋਂ ਇਕ ਗਲ ਸਾਫ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਆਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਬੁਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦਾ ਹਿੰਦਸਾ ਲਗਾ ਕੇ ਹਿੰਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਓ ਨਾਲੋਂ ਸਦਾ ਸਦਾ ਲਈ ਨਿਖੇੜ ਵੀ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਲਿਆ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਓਅੰ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦਾ ਹੋ ਪਰ ਇਹ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇੱਕ ਦੇ ਹਿੰਦਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਹਿੰਦਸੇ ਇੱਕ ਨੂੰ ਏਕਮ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਖੁਲੇ ਉੱਤੇ ਨੂੰ ਹੋੜੇ ਦੀ ਧੁਨੀ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਚਾਰਣ “ਏਕਮੋ” ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਪਰ ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਖੁਲੇ ਉੱਤੇ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਓਅੰਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਏਕੰਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਖੁਲ ਕੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਏਕੰਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅਰਥ “ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ” ਕਰਦੇ ਨੇ। (9) ਇਥੋਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ੧੯ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਸੇਧ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੋ ਉਚਾਰਣ ਹੋਣਾ ਇਕ ਆਮ ਗਲ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਏਕੰਕਾਰ ੧੯ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਉਚਾਰਣ ਹੈ। (10) ਇਹ ਗਲ ਇਸ ਉਚਾਰਣ ਦੇ ਆਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਿੱਚ ਮਕਬੂਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਕੋਈ ਉਚਾਰਣ ਇਸ ਲਈ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਚਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਈਆਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਅਲਫ਼ਾਜ਼ ਮੌਜੂਦ ਨੇ ਜੋ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਜਕਲ ਅਸੀਂ ਡਾ: ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਸ: ਨੂੰ ਸ਼ਰਦਾਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋ: ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ। ਜਦ ਕਿ ਇੱਥੇ ਬੋਲੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਈਆਂ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਪੀਜ਼ਾ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਪੜਿਆ ਪੀਟਸਾ ਜਾਂਦਾ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਏ ਫੁਟਬਾਲ ਦੇ ਆਲਮੀ ਕੱਪ ਵਿਚ ਇਕ ਖਿਡਾਰੀ ਨੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਬੂਟ ਜਿੱਤਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਜ਼ੇਮਜ਼ ਸੀ ਪਰ ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਮੀਜ਼ ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਬੋਲਦੇ ਨੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਗਣਿਤ ਵਾਲੇ ਤਰਕ ਵਿੱਚ ਬੱਝ ਕੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਚਾਰਣ ਪਿੱਛੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਾਰਣ ਹੋ ਸਕਦੇ ਨੇ।

ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਜਾਂ ਏਕੰਕਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ

ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇੱਕ ਰਸ ਵਿਆਪਕ ਰੱਬ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰੀਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਬੋਧਿਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਆਉ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਕਿਸ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦੇਖ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਓਅੰਕਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਜਾਂ ਰੱਬ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਏਕੰਕਾਰ (ਜੋ ੧੯ ਦਾ ਦੂਜਾ ਉਚਾਰਣ ਹੈ) ਵੀ ਇਸੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਬੋਧਿਕ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸ਼੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸੀ ਜਾ ਪਸਾਰੇ ਦੇ ਸਿਮਟ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੇਠਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ।

- ਕਈ ਕੋਟਿ ਖਾਣੀ ਓਰੁ ਖੰਡਾ ॥ ਕਈ ਕੋਟਿ ਅਕਾਸ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ॥ ਕਈ ਕੋਟਿ ਹੋਏ ਅਵਤਾਰ ॥ ਕਈ ਜੁਗਤਿ ਕੀਨੋ ਬਿਸਥਾਰ ॥ ਕਈ ਬਾਰ ਪਸਰਿਓ ਪਾਸਾਰ ॥ ਸਦਾ ਸਰਾ ਇਕੁ ਏਕੰਕਾਰ ॥ ਕਈ ਕੋਟਿ ਕੀਨੋ ਬਹੁ ਭਾਤਿ ॥ ਪ੍ਰਭ ਤੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਭ ਮਾਹਿ ਸਮਾਤਿ ॥ ਤਾ ਕਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਨੇ ਕੋਇ ॥ ਆਪੇ ਆਪਿ ਨਨਿਕ ਪ੍ਰਭ ਸੋਇ ॥ ਪੰਨਾ 276
- ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ ਕੀਨੋ ਬਿਸਥਾਰੁ ॥ ਪ੍ਰਭ ਅਬਿਨਾਸੀ ਏਕੰਕਾਰੁ ॥ ਪੰਨਾ 284
- ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਤਾਂ ਕਰੇ ਬਿਸਥਾਰੁ ॥ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਤਾਂ ਏਕੰਕਾਰੁ ॥ ਪੰਨਾ 294
- ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਪੂਰਿਆ ਸੁਆਮੀ ਸਿਰਜਨਹਾਰੁ ॥ ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਹੋਇ ਪਸਰਿਆ ਨਾਨਕ ਏਕੰਕਾਰੁ ॥ ਪੰਨਾ 296
- ਏਹੁ ਪਰਪੰਚੁ ਖੇਲੁ ਕੀਆ ਸਭੁ ਕਰਤੈ ਹਰਿ ਕਰਤੈ ਸਭ ਕਲ ਧਾਰੀ ॥ ਹਰਿ ਏਕੈ ਸੂਤੁ ਵਰਤੈ ਜੁਗ ਅੰਤਰਿ ਸੂਤੁ ਖਿੰਚੈ ਏਕੰਕਾਰੀ ॥ ਪੰਨਾ 507
- ਸਾਂਗ ਉਤਾਰਿ ਥੰਮਿਹਓ ਪਾਸਾਰਾ ॥ ਤਬ ਏਕੈ ਏਕੰਕਾਰਾ ॥ ਪੰਨਾ 736
- ਬਰਨੁ ਚਿਹਨੁ ਨਾਹੀ ਕਿਛੁ ਰਚਨਾ ਮਿਥਿਆ ਸਕਲ ਪਸਾਰਾ ॥ ਬਣਿਤ ਨਾਨਕੁ ਜਬ ਖੇਲੁ ਉਝਾਰੇ ਤਬ ਏਕੈ ਏਕੰਕਾਰਾ ॥ ਪੰਨਾ 999
- ਏਕੈ ਤਖਤੁ ਏਕੈ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ॥ ਸਰਬੀ ਥਾਈ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ॥ ਤਿਸ ਕਾ ਕੀਆ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸਾਰੁ ॥ ਓਹੁ ਅਗਮੁ ਅਗੋਚਰੁ ਏਕੰਕਾਰ ॥ ਪੰਨਾ 1188
- ਹਰਿ ਸਿਮਰਿ ਏਕੰਕਾਰ ਸਾਚਾ ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਜਿੰਨਿ ਉਪਾਇਆ ॥ ਪੰਨਾ 1113

ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਜਾਂ ਏਕੰਕਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਅਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ

ਆਉ ਹੁਣ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਅਰਥ ਸਮੁੱਚੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਢੁਕਦੇ ਨੇ। ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਪਾਠ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। “ ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਡਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ” ਰੱਬ ਇਸ ਸ਼੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕੋ ਇਕ ਸੀ। ਏਕੰਕਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਂ ਹੁਕਮ (11) ਅਟੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਹ ਸਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਭੈ ਅਤੇ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਤੋਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਖੁਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਸੋਝੀ ਬਿਬੇਕ ਗੁਰੂ (ਬੁਧ) ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ (ਗਿਆਨ) ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਅਨੇਕ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਏਕੰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਇੱਕ ਅਟਲ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਇਹ ਪਸਾਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕੇਵਲ ਬਿਬੇਕ ਗੁਰੂ ਹੀ ਕਰਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਇੱਕ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਲਫਜ਼ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਸੈਧ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਹੀ ਸੋਧ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ੧ੳ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ ਜਾਂ ਏਕੰਕਾਰ ਹੈ।

- ਓਅੰਕਾਰ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਉਪਰ ਦਿਤਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ।
- ਏਕੰਕਾਰ ਅਤੇ ਏਕੋ ਏਕੰਕਾਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਵਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 916 ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗੁਣ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਏਕੰਕਾਰ ਵੀ ਲਿਖਦੇ ਨੇ। “ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੰਭਉ ਕਲਿ ਅੰਧਕਾਰ ਦੀਪਾਈ॥ 18॥ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜੀਅਨ ਕਾ ਦਾਤਾ ਦੇਖਤ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਈ॥ 19॥ ਏਕੰਕਾਰੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਨਿਰਭਉ ਸਭ ਜਲਿ ਬਲਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ॥ 20॥
- ਜਿਵੇਂ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਏਕੰਕਾਰੁ ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਪਾਈਐ ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਗੁਰ ਦਰਸਾਇਣਾ” ਪੰਨਾ 1078
- ਪੰਨਾ 1113 ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਜਗਤ ਉਪਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਏਕੰਕਾਰ ਹੈ। “ਹਰਿ ਸਿਮਰਿ ਏਕੰਕਾਰ ਸਾਚਾ ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਜਿੰਨਿ ਉਪਾਇਆ॥”

ਸਾਰੰਸ਼

ਉਪਰ ਦਿੱਤੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਦਸ਼ੇ ਨਿਰਮੂਲ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਹੀ ਸੋਧ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ੧ੳ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਇੱਕ ਓਅੰਕਾਰ ਜਾਂ ਏਕੰਕਾਰ ਠੀਕ ਹੈ। ਸਿਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਆਮ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ।

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੇ ਇੱਕ ਸ਼ੇਅਰ ਦੇ ਬੋਲ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ “ਮੈਂ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ, ਮੈਂ ਤੁਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਰਾਹ ਬਣਦੇ ਨੇ”। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਖਸ਼ ਹਰ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਹਰ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਨੇ ਅਤੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਜੋ ਜਦੋਂ ਤੁਰਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਰਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਰਾਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਜਨਤਾ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰਾਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਅਜਕਲ ਹਰ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਇਸ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗਲ ਵੀ ਕੋੜਾ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦੇ ਗੁਆਚਦੇ ਵੀ ਉਹੀ ਸ਼ਖਸ਼ ਨੇ। ਦਰਅਸਲ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਜਾਂ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਪਾਉਣ ਦੀ ਇੱਕ ਆਪਣੀ ਖਿੱਚ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅੱਤ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭੀੜ ਤੋਂ ਅਲਿਹਦਾ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਲੱਗਣ ਜਾਂ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹਉਮੇ ਵੀ ਹੈ।

ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ

(ਸਿਡਨੀ ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ)

ਹਵਾਲੇ

1. “ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰ ਦਰਸ਼ਨ” ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ 1996 ਅਤੇ 2005 ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕੇ ਛਪੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ “ਨਲੋਂ ਨਣ ਘੋਦ ਫਹਲਿਸੋਪਹੇ” ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ 2005 ਵਿੱਚ ਹੀ ਛਪੀ ਹੈ।

2. ਮੇਰੀ ਸ਼ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਫਾਈਲ ਵਿੱਚ ਹੈ।

lkomkar alias lkoo.zip

3. ਸ਼ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸ G S Sidhu ਵਲੋਂ ਲਿਖੇ ਰੀਵਿਊ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ।

4. Nankian Philosophy, 2008 Edition, Page 96 to 114

5. [Devinder Singh Chahal- IUScanada](#) Aug 23 at 5:24 AM

To Ajit Singh;; Gurmit Singh; newsletter@sikhshelpingsikhs.com; Sikhs Helping Sikhs; Balbinder Singh; Darshan Gill Singh; harjinder singh dilgeer; Mohan Singh Ahluwalia; JSDhillonGyaniArshi GyaniDarbaraSinghDaler; Jagtar Singh; bhupinder singh; Amarjiti

Singh ;Bakhsish Singh;Hardev Singh Shergill;info@sikhmarg.com;Institute of Sikh Studies Chandigarh;HARDEV SINGH Virk;Gurmail Sangha;Jaranail Singh;profjaswant@sikhs.org.sg;Rajinder Singh;Iqbal Dhillon;Gulbarg Singh Basi;Bawa Jagdev;Indarjit Singh;ijssingh@gmail.com

Dear Sr Ajit Singh,

I highly admire your fair analysis as follows:

"In my daily Patth of Gurbani I try to pronounce and interpret the "Basic Attribute of Wondrous Being and Glorious Being in Mangla Chran in Admiration of that Supreme Reality" as Indivisible **numeric IK ; O =That One**; Open Oorrha with Kaar meaning "Abiding in all Infinite Aakaars -Dimensions and Directions. " I see no Tippi or Bindi there to give the sound of om,aum, or any such indication. Therefore it is foolish for us Sikhs to pronounce the sound of "n" or "m" there.

Furthermore, Guru Sahib's instructions are not to change or modify any words or Lag-Matra in Gurbani, and the pronunciation must be as it is spelled in Guru Granth Sahib Ji (minus raagmala). I just RECITE Ik O'eee in All Infinite Aakars."

Regards,

Devinder Singh Chahal

6. ਦੇਖੋ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਓ, ਓਅੰ, ਓਅੰਕਾਰ ਦੇ ਅਰਥ

7.

Sanskrit word	Transliteration	Grammar	English word
Recent entries into the dictionary:			
ॐ { ओंकार }	OM { oMkAra }	phrase	Om [Aum, Omkara]
ओङ्कार { ॐ }	oGkAra { OM }	m.	pronouncing the syllable 'Om'
ओङ्कार { ॐ }	oGkAra { OM }	m.	exclamation 'Om'
ओङ्कारा	oGkArA	f.	Buddhist Shakti or female personification of divine energy
ओङ्कार	oGkAra	m.	prosperous or auspicious beginning of
ओङ्कार	oGkAra	m.	beginning
ओङ्कार { ॐ }	oGkAra { OM }	m.	sacred and mystical syllable 'Om'
ओङ्कारीयति { ओम्कारीय }	oGkArIyati { omkArIya }	verb	be an oMkAra

8. Thus *Om* mystically embodies the essence of the entire universe. It is uttered at the beginning and end of Hindu prayers, chants, and meditation and is freely used in [Buddhist](#) and [Jain](#) ritual also. From the 6th century, the written symbol designating the sound is used to mark the beginning of a text in a manuscript or an inscription. – Encyclopaedia Britannica

9. ਮਹਾਨਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਏਕੰਕਾਰ ਦੇ ਅਰਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਨੇ: 1.ਅਦਵੈਤ ਬ੍ਰਹਮ 2. ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ 3. ਇਕ ਰੂਪ, ਇਕ ਅਕਾਰ।

10. ਦੇਖੋ ਪ੍ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਪਣ ਵਿੱਚ ਆਸਾ ਕੀ ਡਾਰ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਆਏ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੇ ਕੀਤੇ ਅਰਥ।

11. ਏਕੋ ਨਾਮ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਬੁਝਾਇ ਜੀਉ॥ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੰਨਾ 71